

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1959.2.03>

TALLINNA TÖÖSTUSTÖÖLISTE MAJANDUSLIKUST JA POLIITILISEST OLUKORRAST 1914.—1917. a.

A. TAKKIN

Esimese maailmasõja aastatel toimusid Venemaa sotsiaal-majanduslikus ja poliitilises arenemises suured muutused. Sõda teravdas imperiaalsismi vastuolusid ja viis küpsuseni revolutsioonilise situatsiooni. Kukatati tsaari isevalitsus ja Venemaa asus sotsialismi teele.

Käesolevas artiklis tehakse katse anda ülevaade neist muutustest, mis toimusid Tallinna tööstustöölise kui Venemaa proletariaadi ühe võitlussalga poliitilises ja majanduslikus olukorras aastail 1914—1917 (kuni kodanlik-demokraatliku Veebruarirevolutsioonini¹) ning viisid revolutsioonilise situatsiooni tekkimisele.

Esimese maailmasõja eelõhtul kasvas Tallinna kui Eesti tööstuskeskuse osatähtsus üsna kiiresti. 1912. aastal hakati siin ehitama suuri Vene-Balti ja Bekkeri ning 1913. aastal Noblessneri laevaehitustehaseid. Laiahaardeliselt arenes Peeter Suure nimelise merekindluse ehitamine, mille keskuseks oli Tallinn, samuti ka sõjasadama ehitamine. Sõja eelõhtul oli Tallinnas ligi 15 000 tööstustöölist.

Kuigi esimestel sõja-aastatel jätkus Tallinna tööstuse intensiivne areng ja tööliste arvu kasv, tundsid tööstusettevõtteid sõja esimestel kuudel ometi tõsiseid raskusi, sest tooraine ja kütusega varustamine oli rööpaist väljas, tellimused rahuaegsele toodangule olid ära jäänud ja mobilisatsioonid olid tabanud ka töölistkonda. Kõige selle tagajärjel oli rida vabrikuid ja tehaseid lõpetanud töö, ülejäänud aga töötasid osalise võimsusega. Nii näiteks katkestasid töö sellised suured vabrikud, nagu Balti Manufaktuur, Lutheri vineeri- ja mööblivabrik, Johanson'i paberivabrik ja paljud teised väiksemad ettevõtteid. «Dvigatel», Wiegandi masinaehitustehas, tselluloosivabrik ja R. Mayeri keemiatehas vähendasid toodangut 50% võrra.

Seoses sõjaliste tellimuste täitmisega algas laevaehitustehastes juba 1914. a. septembris toodangu kasv. Pärast tsaariarmee esimesi tõsiseid kaotusi rindel hakkas valitsus andma sõjalisi tellimusi ka neile ettevõtetele, mida seni selleks ei kasutatud. See puudutas esijoones metalli- ja masinaehitustehaseid. Juba 1915. aasta sügisel töötasid need tehased Tallinnas täie koormusega, täites sõjalisi tellimusi. «Volta» tehas tootis elektrimootoreid ja elektriseadmeid veelustele paatidele, mida ehitati Noblessneri tehases. Fr. Krulli ja Wiegandi tehased tootsid mitmesuguseid masinaid ja seadmeid sõjaliste ametkondade tellimusel. Peaaegu kõigis masina-

¹ Eesti töölistklassi olukorda ja võitlust pärast Veebruarirevolutsiooni on üksikasjalikumalt käsitlenud O. Karma oma artiklis «Eesti töölistklassi olukorrast ja võitlusest Oktoobrirevolutsiooni ettevalmistamise ja läbiviimise ajajärgul», mis ilmus käesolevas ajakirjas 1957, nr. 3—4.

ehitus- ja metallitehastes valmistati suurtükimürske. Ka tekstiili- ja paberivabrikute ning keemiatahaste ja paljude teiste tööstusettevõtete toodang läks sõjaväevõimude käsutusse.

Tööstuse elavnemisega hakkas kasvama ka tööstustöölise arv. Nii näiteks suurenes töölise arv ülalnimetatud laevaehitustehastes ja sadamatöökodades 4600-lt 1914. aastal kuni 18 700-le jaanuaris 1917.² Tallinna nelja suurema masinaehitustehase (Fr. Krulli, Wiegandi, «Volta» ja «Dvigateli») töölise arv kasvas 2900-lt enne sõda kuni 4300-le 1916. aasta lõpuks.³ Samal ajal aga vähenes töölise arv neis tehastes, mis ei saanud sõjalisi tellimusi. Nii näiteks töötas Lutheri vineeri- ja mööblivabrikus 1916. a. lõpul ainult 700 tööliset, sõja eel oli neid olnud 1850.

Tööstustöölise üldarv kasvas Tallinnas siiski üsna kiiresti — kolme esimese sõja-aasta jooksul ligilähedaste arvestuste kohaselt 12 000 võrra, töustes 27 000-ni. Kogu Eestis kasvas tööstustöölise arv aga ainult 7000—8000 inimese võrra ja oli 1917. aastaks 50 000.⁴ Järelikult oli üle poole kogu Eesti tööstustöölisest 1917. aastaks koondunud Tallinna. Ajavahemikul 1914—1917 kasvas Tallinna proletariaadi osatähtsus kogu Eesti töölise arvus 35-lt kuni 54%-ni. Tallinna tööstustöölise põhimass — üle 23 000 inimese — töötas laeva- ja masinaehitus- ning metallitöötlemise ettevõtteis. Töölise kontsentratsioon saavutas küllaltki kõrge taseme: Tallinnas oli 7 tööstusettevõtet á üle 1000 töölisega. Kokku töötas neis 23 300 tööliset ehk 86% kogu linna tööstustöölisest. Üle 500 töölise ettevõtet oli Tallinnas 11 ja neis töötas kuni 26 000 tööliset, mis moodustab 96% kogu Tallinna tööstustöölisest.⁵

Seega kujunes Tallinn pärast Riia evakueerimist ja sakslaste poolt okupeerimist revolutsioonilise proletariaadi peamiseks asupaigaks Baltimail, kuhu sõja-aastail olid koondunud ka suured soldatite ja madruste hulgad, kes vajasid proletarset juhtimist.

Sõja-aastate jooksul muutus Tallinna elanikkonna ja tööstustöölise koosseis. Osa töölisest mobiliseeriti armeesse. Samal ajal siirdus siia palju töölisi teistest kubermangudest. Tallinna «töökuulamise büroo» andmeil pöördus 1915. a. büroo poole 2875 tööotsijat. Meestöotsijate (1064 inimest) enamiku moodustasid sisekubermangudest saabunud või rindelähedasest vöndist evakueeritud. Naistöotsijad (1811 inimest) olid enamikus kohalike armeesse mobiliseeritud töölise naised.

Ülalnimetatud büroo 1915. a. aruandes märgiti, et 1915. aastal, «tänu kindluse ehitustöödele, ületas tööpakkumine kaugelt tööõudmise, mistõttu linnas, vaatamata töölise alalisele juurdetoomisele sisekubermangudest, oli tunda suurt töölise puudust»⁶. 1915. a. nõudsid kindluse ehitustöid juhtivad insenerid ja künnikud 9640 tööliset.⁷ Seoses tööde laiennemiselega enamikus linna suuremates tööstusettevõtetes suurenes 1916. a. tööjõuvajadus veelgi. See rahuldati peamiselt Venemaa sisekubermangudest töölise toomisega ja läti sõjapõgenike rakendamisega.

² ENSV RAKA, f. 218 (Tallinna piirkonna vabrikute nõukogu), nim. 1, s.-ü. 10, l. 1 ja 2; f. 206 (Eestimaa kubermangu vanemvabrikuinspektor), nim. 1, s.-ü. 215, 277, 315, 332, 334, 338 ja 359.

³ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 345, l. 116 ja 119.

⁴ Arvestused on tehtud Eestimaa kubermangu vanemvabrikuinspektori ja jaoskondade vabrikuinspektorite ning Tallinna piirkonna vabrikute nõukogu andmete alusel.

⁵ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 377, l. 102—107; s.-ü. 399, l. 3, 5, 7, 9 ja 11; f. 218, nim. 2, s.-ü. 13, l. 170—173.

⁶ TLA (= Eesti NSV Tallinna Linna ja Harju Rajooni Riiklik Arhiiv), f. 195, nim. 2, s.-ü. 2090, l. 165.

⁷ 1. jaanuaril 1917 töötas kindlustustöödel umbes 13 000 tööliset. (Vt. M. Petrov, Balti laevastiku meremeeste osavõtt võitlusest Nõukogude võimu eest Eestis 1917. aastal. Tallinn, 1957, lk. 30.)

Kõrvuti tööstustööliste arvu suurenemisega Tallinnas suurenes ka linna elanike üldarv. 1914. a. jooksul kasvas see 2725, 1915. a. 15 221 ja 1916. a. 7885 inimese võrra. Elanike arv tõusis 129 946-lt 1914. a. augustis 160 705-le 1917. a. augustis, s. o. enam kui 30 000 inimese võrra. Kõige intensiivsem juurdekasv toimus 1915. a. teisel poolel: 1. augustist kuni 1. jaanuarini 1916 kasvas Tallinna elanikkond 13 000 inimese võrra.⁸ See oli aeg, mil toimus tööstuse hoogne mobilisatsioon ja põgenike ulatuslik juurdevool Lätist.

Kõige selle tulemusena muutus tunduvalt ka Tallinna elanikkonna rahvuslik koosseis, nagu see nähtub alljärgnevatest ümardatud arvudest:

	1913. a. ⁹	aprillis 1917 ¹⁰
eestlasi —	92 000, s. o. 71,5%	90 000, s. o. 57,7%
venelasi —	15 000 „ 11,4%	40 000 „ 25,6%
sakslasi —	13 000 „ 10,7%	13 000 „ 8,3%
teisi —	8 000 „ 6,4%	13 350 „ 8,4%

Linna elanikkond kasvas peamiselt Tallinnasse saabunud vene tööliste, vähemal määral ka Saksa vägede poolt okupeeritud aladelt evakueerunud lätlaste, poolakate ja leedulaste arvel. 1. oktoobriks 1916 oli Tallinnas 8963 sõjapõgenikku Lätist. Nende hulgas 15-aastasi ja nooremaid 3733 ja üle 60 aasta 306. Tööjõulisi põgenikke oli 4924 inimest. Andmed põgenike töölesuunamise kohta näitavad, et nad peaaegu kõik leidsid tööd Tallinna tööstusettevõtetes ja merekindluse ehitusel. 67,5% sõjapõgenikest olid lätlased, 13,4% venelased, 9% poolakad, 7,6% leedulased ja 3,5% teistest rahvustest.¹¹

Sõja-aastatel täienesid Tallinna tööliste read suure hulga endiste maa-töölisega, aga ka linna väikekodanlike kihtide esindajatega, kes mobilisatsiooni eest püüdsid sõjatööstusse varjule pugada.¹² Viimased olid proletariaadile võrras element; nad olid kodanliku ideoloogia kütkes ja desorganiseerisid proletariaadi ridu.

1916. a. tunti Tallinna tehastes suurt puudust kvalifitseeritud töölistest, uued juurdetulijad aga olid enamikus kvalifitseerimata. Nii vajas «Volta» 1916. a. juunis 50 lihttöölisi ja 250 spetsialisti, Bekkeri laevaehitustehas samal ajal aga ainult kvalifitseeritud töölisi, nimelt 458.¹³

Sõjaoludes halvenes tööliste õiguslik olukord järsult. 18. juulil 1914 kehtestati Eestimaa kubermangus sõjaseisukord. Paar päeva hiljem, 20. juulil, kehtestati piiramisseisukord Tallinnas ja selle lähimas ümbruses kuni 50-verstase raadiusega, s. o. alal, mis kuulus Peeter Suure nimelise merekindluse rajooni. Selles piirkonnas olid keelatud kõik demonstratsioonid ja teised väljaastumised.

Tsaarivõimud kõvendasid töölisorganisatsioonide tagakiusamist. Eriti raskeks muutus tööliklassi eesmise väesalga bolševike partei tegevus. Mobilisatsioonide tagajärjel oli partei Tallinna organisatsioon kaotanud osa oma liikmeid. Politsei ja sandarmeeria püüdsid jälgida bolševike iga sammu. 1915. ja 1916. a. korraldati nende Tallinna organisatsioonis kolmed massilised areteerimised. Heideti vanglatesse ja saadeti välja mitukümmend bolševike organisatsiooni liiget ning Tallinna tööliste eesrind-

⁸ TLA, Статистические сведения по городу Ревелю за 1914—1916 гг., XVI, lk. 259—262.

⁹ Городское хозяйство Ревеля, ч. I, Ревель, 1915, lk. 18.

¹⁰ TLA, f. 195, nim. 2, s.-ü. 2172, l. 10.

¹¹ Sealsamas, s.-ü. 2062, l. 21, 33, 71 ja 115.

¹² ENSV RAKA, f. 209, nim. 1, s.-ü. 145, l. 26—28.

¹³ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 345, l. 116 ja 119.

likku esindajat. Eesti tööliste võitluse juhtimisel suurt tähtsust omav bolševistlik ajaleht «Kiir» suleti juba enne sõda. Ainult tänu bolševike mehistele pingutustele levitati tööliste hulgas perioodiliselt lendlehti, mis kõnelesid tõtt sõjast ja tööliste olukorrast ning kutsusid töölisi üles poliitilisele ja majanduslikule võitlusele.

Ametiühinguorganisatsioonid olid suletud juba enne sõda. 1916. a. septembris lubati metallistide ametiühingu tegevus Tallinnas, kuid enne Veebruarirevolutsiooni suleti ühing uuesti.

1916. a. märtsis informeeris vanemvabrikuinspektor kindluse komandanti Tallinna tööliste nõudmisest lubada ettevõtteis valida töölisvanemaid. Komandant selleks luba ei andnud, seletades, et töölisvanematele ettenähtud õigus kokku kutsuda oma valijaid mitmesuguste töö- ja eluoluliste küsimuste arutamiseks on ebasoovitav.¹⁴

Ainsad sõja-aastail säilinud organisatsioonid, millede tegevusest töö- lised võisid osa võtta, olid haigekassad.

Tsaarivalitsus oli 1912. a. andnud tööliste kindlustusseaduse tugevneva töölisliikumise survele. Olles sunnitud lubama tööliste haigekassade tegevust, piiras tsaarivalitsus kõigiti tööliste õigusi oma huvide kaitsmiseks neis ning kavatses kokkuleppel kodanlusega haigekassasid kasutada tööliisklassi revolutsioonilise liikumise nõrgendamiseks.

Kartes, et haigekassad võivad seaduse piiridest üle astuda, jälgis vabrikuinspeksioon tähelepanelikult nende tegevust. Iga kord, kui töö- lised olid valinud oma esindajad haigekassade juhatustesse, pöördus Eestimaa kubermangu vanemvabrikuinspektor Eestimaa kubermari kantselei poole informatsiooni saamiseks valitute poliitilise usaldatavuse kohta. Tema fondides on säilinud sellesisulist materjali «Dvigateli», Krulli, Noblessneri ja Bekkeri tehase ning Tselluloosivabriku haigekassa juha- tuses tegutsenud töölisestindajate kohta,¹⁵ kellele siin tuli pidada alalist võitlust peremeeste ja nende esindajatega.

Ettevõtjad püüdsid omaltpi poolt igati piirata haigekassade tegevust, kitsendada nende õigusi, kõrvaldada juhatustest neid, kes paistsid silma oma energilise võitlusega tööliste huvide eest.

Tööliste esindajad saatsid vabrikuinspeksioonile arvatuid kaebusi haigekassade määruse rikkumise kohta ettevõtja poolt. Metallitöölise haigekassa üldkoosoleku volinikud teatasid näiteks, et omanikud määra- sid ebaseaduslikult oma esindaja kassa esimehe abiks ja otsustasid sea- dusevastaselt autasustada kassa summade arvel insener Kastrinsi 100 rublaga kassa organiseerimise eeltööde eest.¹⁶ Selliseid juhtumeid oli hulgaliselt.¹⁷

Vene-Balti tehase haigekassa juhatus pöördus 1915. a. algul oma tead- like liikmete volinike juhiste kohaselt vabrikuinspektori poole järgmise avaldusega: «Ruum, mille vabrikuvalitsus annab kassa käsutusse, ei ole sobiv sellepärast, et ta asub administratiivhoones, kuhu enamikul kassa liikmeil, s. o. töölistel, sissepääs on seotud suurte raskustega. See isolee- rib kassa täielikult oma liikmetest ja takistab nendega läbikäimist. Peale selle on kindlaks tehtud, et kassa liikmeks olevad töö- lised, kes moodus- tavad 80% liikmeskonnast, vaatavad kassale kui omaniku üldkontori osa- konnale.»¹⁸

Haigekassade liikmeks olevad töö- lised tundsid suurt huvi Venemaa

¹⁴ Sealsamas, s.-ü. 328, l. 61.

¹⁵ Sealsamas, l. 12, 13, 14 ja 47.

¹⁶ Sealsamas, s.-ü. 74, l. 71 ja 72.

¹⁷ Sealsamas, l. 1291; f. 206, nim. 1, s.-ü. 260, l. 62 ja 63; s.-ü. 301, l. 75.

¹⁸ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 311, l. 119—121.

tööliskindlustuse keskasutuste poolt väljaantava kirjanduse vastu, kus valgustati tsensuuri poolt lubatud raames Venemaa tööliste olukorda ja teisi küsimusi ning millel seepärast oli suur tähtsus tööliste poliitilisel kasvatamisel. Eestimaa kubermangu komisjon tööliste kindlustamise alal võttis kõik abinõud tarvitusele, et takistada sellise kirjanduse sattumist tööliste kätte. Nii muudeti ära Vene-Balti tehase haigekassa üldkoosoleku otsus legaalse bolševistliku kirjanduse «Priboi» jt. väljaannete hankimise kohta.¹⁹

Kuid vaatamata tagakiusamisele ja haigekassade tegevuse piiramisele, said neist sõja-aastail bolševike tugipunktid ja keskused tööliste võitluse juhtimisel. Villem Buk, üks aktiivsemaid VSDT(b)P Tallinna komitee liikmeid 1915. ja 1916. a., suunati töolistega parema sidepidamise otstarbel Fr. Krulli tehase haigekassa asjaajajaks. Veebruarirevolutsiooni eel oli tööliste võitluse juhtimise keskuseks Vene-Balti tehase haigekassa, kus asjaajajana töötas bolševike partei Tallinna komitee aktiivne liige Selma Arro.

Kasuahnusest suurendasid ettevõtjad sõja-aastail tööliste ekspluateerimist, põhjendades seda «isamaakaitsmise» vajadusega. 9. augustil 1914 avaldati kindluse komandandi käskkiri, mis riigikaitseks töötavate ettevõtete töolistel keelas omavoliliselt töölt lahkuda. Nende ettevõtete töölisi loeti nagu armeesse mobiliseerituiks ning kõnesoleva käskkirja rikkumise juhtumite arutamine kuulus sõjakohtule. Riigikaitseks töötavate ettevõtete hulka loeti kolm laevaehitustehast, sadam ning kindluse ehitamine ja alates 2. detsembrist 1915 ka «Volta».²⁰ 16. jaanuarist 1916 laiendati seda määrust ka R. Mayeri, Fr. Krulli, Wiegandi ja «Dvigateli» tehastele.²¹ Sel viisil oli Tallinna töölise enamik — üle 23 000 inimese — allutatud kindluse komandandi võimule. Mistahes tööliste väljaastumist oma õiguste kaitseks võis vaadelda kui tegevust, mis oli suunatud riigi sõjalise võimsuse nõrgendamisele.

Eriti raskes olukorras olid sõjaväekohustuslikud töölised, keda oli palju riigikaitseks töötavates tehastes. Vastavalt Sõjaministeeriumi poolt 1914. a. septembris kehtestatud normidele võis tööstusettevõtteis mobilisatsioonist vabastada 10—25% töolistest, kusjuures ettevõtjail oli siin öelda otsustav sõna. Mobilisatsioonist vabastatud töölised pidid vastuvaidlematult alluma oma peremeestele, vabriku administratsioonile. Neil oli keelatud ilma eriloata ühest tehastest teise üle minna, nad pidid täitma kehtivad töönorme, saamata seejuures täiendavat tasu ületunnitööde eest. Neil polnud õigust esitada administratsioonile mitte mingeid nõudmisi.

1916. a. veebruaris saabus vanemvabrikuinspektori nimele «Dvigateli» tehase 100 töölise kaebus, kust selgus, et 1916. a. algusest peale, kui sai teatavaks «Dvigateli» arvamine riigikaitseks töötavate tehaste nimekirja, hakkas administratsioon alandama tööliste palka. Sellele kaebusele kirjutas komandant resolutsiooni, milles vabrikuinspektorile tehti ülesandeks välja selgitada kaebusele allkirjutanute vahetõrje sõjaväekohustusega. Komandant lubas «Dvigateli» valitsejal tühistada lepingud töolistega ja neid vallandada, «kuid mitte üle 20 inimese nädalas». Seoses ebaseadusliku vallandamisega pöördusid «Dvigateli» töölised 14. juunil 1916 uuesti kaebusega komandandi poole. Vastates viimase järelepärimisele teatas tehase valitsus, et vallandati 12 töolist ja et «kõik vallandatud töölised on väga ebasoovitav element tehases, kuna nad ässitavad

¹⁹ Sealsamas, s.-ü. 345, l. 44.

²⁰ Sealsamas, s.-ü. 272, l. 43; s.-ü. 173, l. 158.

²¹ Sealsamas, s.-ü. 347, l. 7.

oma seltsimehi streikima ja käitused tehase administratsiooni suhtes väljakutsuvalt».²²

Kõik kindluse piirkonna töölised, eriti aga need, kes olid saanud ajapikendust, olid sõjaväevõimude alalise valve all.

Sõja-aastail suurenes naiste ja laste tööjõu ekspluateerimine. Nende tööjõudu oli lubatud kasutada eranditult kõigis tööstusharudes, nii päevastes kui ka öösistes vahetustes; neilt nõuti kohustuslikku ületunnitööd. Paljude meeste mobiliseerimine armeesse ja materiaalne kitsikus suurendasid naiste ja laste tööjõu pakkumist.

Nii võeti Tallinna «töökuulamise kontori» kaudu tööle²³

1913. aastal	1232 meest	133 naist
1914. „	695 „	208 „
1915. „	733 „	1192 „

1917. a. suvel töötas Eestis alljärgnevas tabelis märgitud tööstusharudes kokku 36 495 töölist, neist naisi 13 467, noorukeid 3816 ja alaealisi (kuni 13 a.) 659. Tööstusharude järgi jagunesid nad järgmiselt:

	Üldse töölisi	Naisi	% üldarvust	Noorukeid	% üldarvust	Alaealisi	% üldarvust
Metallitööstuses	18 498	3379	18,3	2052	11	—	—
Puuvilla-, villa-, lina- ja kanepitööstuses	12 557	8533	67,9	1311	10,4	659	5,2
Paberitööstuses	2 209	849	38,4	307	13,9	—	—
Puidutööstuses	1 473	408	27,7	61	4,1	—	—
Mineraalaineid töötlevais ettevõtteis	1 291	201	15,6	68	5,3	—	—
Muis ettevõtteis	468	87	18,6	17	3,6	—	—

Kokku moodustasid neis tööstusharudes naised 36,9%, noorukid 10,4% ja alaealised 1,8% tööliste üldarvust.²⁴

Tööstusettevõtteis, mis töötasid riigikaitseks ja olid tellimistega ülekoormatud, pikendati juba sõja alguses tööpäeva ning kehtestati kohustuslikud ületunnitööd. Töö muutus töölistele veelgi kurnavamaks.

Võideldes ettevõtjatega oma õiguste eest, astusid tööliselised sagedasti välja ületunnitööde vastu. 1916. a. veebruaris märkis Vene-Balti laeva-tehase direktor oma teadaandes ületunnitööde eest tasumaksmise korra kohta, et «tööliste hulgas on mõningaid isikuid, kes ei saa aru oma tööriiklikust tähtsusest». Direktor hoiatas, et selliseid töölisi trahvitakse kõrgendatud määrade järgi.²⁵ 1915. a. jooksul seati kohustuslikud ületunnitööd sisse Wiegandi, «Volta», Fr. Krulli ja «Zesti» tehases ning Balti Manufaktuuris jm.²⁶

Noblessneri tehases kehtis 10-tunniline tööpäev kuni 20. juulini 1914. Siis pikendati seda 12—12½ tunnini, alates 1914. a. oktoobrist aga 13 tunnini.²⁷ Bekkeri laevaehitustehases oli juba 1915. a. kehtestatud 14-tun-

²² Sealsamas, s.-ü. 345, l. 40—48, 125 ja 126.

²³ Городское хозяйство Ревеля, ч. III, lk. 21.

²⁴ ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 13, l. 87.

²⁵ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 272, l. 57 ja 58.

²⁶ ENSV RAKA, f. 205, nim. 1, s.-ü. 33, l. 50—53.

²⁷ ENSV RAKA, f. 209, nim. 1, s.-ü. 135, l. 23.

niline tööpäev, üksikutel juhtudel ulatus see koguni 16 tunnini.²⁸ 1916. a. suvel läks 14-tunnilisele tööpäevale üle ka Vene-Balti tehas.²⁹

Linna elanikkonna, eriti tööliste korteriolud halvenesid pidevalt. Elamuehitus Tallinnas oli juba sõja eel elanikkonna juurdekasvust maha jäänud. Sõjaolukorras kahanes see järsult veelgi. Kui 1911.—1914. a. oli Tallinnas uute majade ehitamiseks antud 1036 luba,³⁰ siis 1915.—1916. a. anti uute püstitamiseks ja vanade ümberehitamiseks ainult 70 luba.³¹

Linna statistikabüroo andmetel oli 1915. a. oktoobris Tallinnas (tehaste territooriumi arvestamata) 4139 elumaja, neis elas 125 548 inimest. Tööliste äärmiselt raskeid korteriolusid äärelinnades oli sunnitud märkima ka Linnade Liidu Tallinna Komitee oma 1916. a. aruandes. Selles mainiti, et äärelinnas on mõningad korterid täidetud ülemäära, inimesed on sunnitud elama lageda taeva all, katusteta, poolpõlenud majades ja kergelt ehitatud suvemajades.³² Tööliste sanitaar-hügieenilised elamistingimused ei rahuldanud kõige elementaarsemaidki nõudeid ning soodustasid nakkushaiguste levimist. Linnavolikogu sanitaarkomisjoni andmeil oli 1916. a. Tallinnas epideemilisi haigusjuhtumeid üle 32% enam kui 1915. a. Sanitaarkomisjon nägi selle nähtuse peamise põhjusena uute tööliste ja põgenike suurt juurdevoolu. Ta kriipsutas alla, et inimesed «elavad terava korteripuuduse tõttu väga kuhjas ning mustalt ja ei saa vahel kõige parema tahtmise juures täita kõige elementaarsemadki hügieeni-nõudeid».³³

Suur nõudmine korterite järele ning üldine elukalliduse tõus tõid kaasa ka korteriüüri tõusu. Kõige enam tõusid üürid tööliseelinnades.³⁴ 25. septembril 1915 oli kindluse komandant sunnitud andma käskkirja, mis keelas tõsta üüre üle 1915. a. augustikuus kehtinud taseme.³⁵

Toidu- ja tööstuskaupade hindade tõus halvendas töötava elanikkonna olukorda tunduvalt. Algul olid valitsevad ringkonnad arvanud, et põllumajandussaaduste ekspordi katkemise tõttu ei avalda sõda negatiivset mõju Venemaa toiduainete turule. Kuid juba sõja esimestest päevadest peale hakkasid toidu- ja tööstuskaupade hinnad tõusma. Selle põhjuseks olid korratused transpordis, põllumajandusliku ja tööstusliku tootmise kokkutõmbamine ning häired rahanduses (rublakursi langus). Raskused suuremate linnade ja tööstuskeskuste toiduainetega varustamisel olid tingitud segadusest ja organiseerimatusest vastavates riiklikes organites. Kuberneridel ja sõjaväeringkondade ülematel oli õigus keelata ühtede või teiste produktide väljavedu neile alluvaist piirkondadest. Seegi häiris normaalset kaubakäivet. Raskusi toiduainetega varustamises kasutasid ära kaupmehed, mõisnikud ja kulakud, kes hindade tõusu kasutades ajasid kokku suuri varandusi.

Juba sõja esimese 10—15 päeva jooksul tõusid toiduainete hinnad Tallinnas 30—120%. Ja kuigi ametivõimud püüdsid seda tõkestada — kuberner keelas oma käskkirjaga esmajärguliste tarbeainete hindade üleskrüvimise,³⁶ turul määrati kindlaks maksimumhinnad — jätkus hindade tõus ometi.

²⁸ Sealsamas, s. ü. 119, l. 57 ja 65.

²⁹ Sealsamas, s. ü. 125, l. 179.

³⁰ TLA, f. 195, nim. 2, s. ü. 2179, l. 183 ja 184; Статистические сведения по городу Ревелю, XVI, lk. 259—262.

³¹ TLA, f. 195, nim. 2, s. ü. 2179, l. 116.

³² Sealsamas, s. ü. 2079, l. 184.

³³ Sealsamas, l. 107.

³⁴ TLA, f. 195, nim. 3, s. ü. 73, l. 97.

³⁵ Sealsamas, l. 299 ja 300.

³⁶ «Päevaleht», 30. ja 31. juulil 1914; «Tallinna Teataja», 5. sept. 1914.

Tallinnas maksis 1914. a. detsembris 9-puudane kott rukkijahu kõige enam 11 rbl. 89 kop., 1916. a. detsembris aga 25 rbl. 65 kop., puuda liha kõrgeimaks hinnaks oli 1914. a. detsembris 6 rbl. 87 kop., 1916. a. detsembris aga 27 rbl. 31 kop.³⁷ Oktoobris 1915 määrati ühe naela saia hinnaks 16 kop., kuid müüdi 35 kop. nael,³⁸ seega kolmekordselt kallimalt kui enne sõda. Nael sealihha maksis veebruaris 1916 37—41 kop. kindlaks-määratud 32 kop. asemel.³⁹ Koorevõi naelast nõuti 1916. a. novembris kohati 2 rbl. 90 kop.,⁴⁰ enne sõda oli see maksnud 50 kop.

Eriti kiiresti hakkasid toiduainete hinnad tõusma 1916. aastal. Aasta lõpul oli Tallinna turul või 4—5, munad 3—4 ja sealihha 7—8 korda sõjaeelsest kallim.⁴¹

Kartulihinnad püsisid 1916. a. suveni enam-vähem sõjaeelsel tasemel, olid kohati koguni madalamadki,⁴² sest sõjaajal oli kartuli väljavedu peaaegu täiesti lakanud, vähenenud oli ka viinapõletamine, mistõttu maaomanikel oli suuri kartuli ülejääke. Kuid kõigi teiste toiduainete hindade kiire tõusu tõttu hakkasid 1916. a. sügisest märgatavalt kerkima ka kartulihinnad. 1916. a. juunis maksis Tallinnas puud kartuleid 50—60 kop., septembris aga juba 1 rbl. 20 kop. kuni 1 rbl. 30 kop. Oktoobris määrati puuda kartuli kõrgeimaks hinnaks 1 rbl. 50 kop.⁴³

Alates 1916. a. sügisest hakkas üha enam tunda andma tähtsamate toiduainete puudus. Mõningaid neist polnud üldse saada. Suhkrunormi vähendati. Augustikuust peale lubati lihaga kaubelda ainult neli päeva nädalas. Liha vähenemise ja kallinemise tagajärjel tõusis järsult kala hind. Juba 1915. aastast on olemas teateid, et kõrged kalahinnad kutsusid esile tööliste rahulolematuse, «sest kala,» nagu märgitakse ühes Tallinna linnavalitsuse turukomisjoni ettekandes 1915. a. oktoobris, «on praeguse liha ja teiste toiduainete kalliduse juures elanikkonna vähem jõuka klassi tähtsaimaks toiduaineks».⁴⁴ 1916. a. märtsist kuni septembrini tõusis räime hind Tallinnas 200—300%. Informeerides politseimeistrit kõrgetest hindadest kalaturul kirjutab vaksalitaguse linnaosa pristav, et «elanikkonna vaesemale klassile pole selline luksus kättesaadav ja naised lahkuvad turult lausa nuttes». Edasi kirjeldab ta korratüsi, mis puhkesid 5. septembril 1916 kalaturul. Kalurite ootel oli turule kogunenud mõnisada ostjat, peamiselt naised. Kalakaupmehed aga ostsid kaluritelt kala kastide viisi kokku ja ootajad jäid ilma. Lõpuks katkes viimaste kannatus. Nad tungisid kastide juurde ja püüdsid neid endi valdusse saada. Tekkis rüselus, kastid lükati ümber ja kala tallati porri. Linnavaht, kes püüdis korda luua, oli sunnitud põgenema, «et mitte muljutud saada». «Sellised juhtumid pole harvad,» lõpetab pristav.⁴⁵ Eriti tõsiseid raskusi tekkis linna leivaga varustamisel. 1916.—1917. a. sügisel ja talvel elas Tallinn alalises ohus jääda leivata.

Tunduvalt tõusid ka tööstuskaupade hinnad, sest tööstuse militariseerimise tagajärjel vähenes tootmine märksa. Nii näiteks tõusis meesteülikonna hind 40-lt rublalt 1914. a. juulis kuni 135 rublani 1915. a. juulis,

³⁷ «Эстляндские Губернские Ведомости», Приложения об утвержденных ценах за декабрь м-ц 1914 и 1916 гг.

³⁸ «Tallinna Teataja», 28. okt. 1915.

³⁹ «Tallinna Teataja», 18. veebr. 1916.

⁴⁰ «Tallinna Teataja», 26. nov. 1916.

⁴¹ «Tallinna Teataja», 27. mail, 26. sept., 10. nov., 26. nov. 1916. a.

⁴² ENSV RAKA, f. 42, nim. 1, s.-ü. 44, l. 33.

⁴³ Sealsamas, s.-ü. 2138, l. 39 ja 67; s.-ü. 2141, l. 74.

⁴⁴ TLA, f. 195, nim. 2, s.-ü. 2005, l. 52.

⁴⁵ Sealsamas, s.-ü. 2126, l. 99; s.-ü. 2081, l. 27.

kingad 6 rublalt 28 rublani.⁴⁶ Ühe künra villase riide hind tõusis 7—8 rublalt enne sõda 35—38 rublani 1916. a.⁴⁷

1917. a. juunis moodustati Tallinna Töölise ja Sõjaväelaste Saadikute Nõukogu ettepanekul Tallinna piirkonna vabrikute nõukogu juures komisjon, kelle ülesandeks oli elukalliduse tõusu ulatuse kindlaksmääramine linnas sõja algusest peale. Komisjon jõudis pärast väga hoolikat tööd järeldusele, et tarbeesemete ja toiduainete hinnad on tõusnud keskmiselt 490%, kõikides 200 ja 1000% vahel.⁴⁸

Sõja esimestest päevadest alanud elukalliduse tõus tekitas tööliste hulgas üha enam rahulolematust. Vaatamata sõjaseaduse kehtimisele ja võimude mitmesuguste repressioonidele hakkasid nad üha visamalt nõudma palga tõstmist. Juba 1915. a. kevadel puhkesid Tallinnas tööliste streigid. Sama aasta sügisel esineb neid juba massiliselt. Streikijad, kellede eesrides võitlesid ja keda juhtisid bolševikud, nõudsid toiduainetega varustamise parandamist ja palkade tõstmist. Ettevõtjad olid sunnitud järele andma. Tööstusettevõtetes, eriti sõjatellimusi täitvais, hakati maksma lisatasu, mille suurus tööstuse eriharudes ja mitmesugustes ettevõtetes oli erinev ning mida töölisele maksti sõltuvalt tema ülalpidamisel olevate perekonnaliikmete arvust ja palga suuruselt.

Ülalmärgitud komisjoni andmeil suurenes tööliste töötasu sõja algusest kuni 1917. a. juunini 250—275%, enamikus ettevõtetes 150—200%.⁴⁹ Kõige suuremat palka said töölised Tallinna laevaehitus- ja metallitehastes ning mõnes teiseski ettevõttes.

Töötasu suurendati peamiselt 1916. a., kui toimus elukalliduse järsk tõus ja tööliste streigid muutusid massilisemateks ning visamateks. Nii näiteks oli «Dvigateli» tehases 1916. a. alguseks töötasu sõjaeelsega võrreldes tõusnud vaid 19%. Oma olukorra parandamiseks streikisid «Dvigateli» töölised 1916. a. kaks korda, 11.—21. jaanuarini ja 15.—27. juunini. Ettevõtjate huvides püüdis streigi käiku mõjutada ka kindluse komandant. Esimese streigi ajal avaldas ta käskkirja, millega «Dvigatel», R. Mayer, Fr. Krull ja «Volta» võeti nende tehaste nimekirja, kus «kohtu alla andmise ähvardusega oli keelatud omavoliliselt töölt lahkuda». ⁵⁰ Teise streigi ajal käskis komandant 18. juunil sulgeda tehase. Kuid töölised ei alistunud, võimud olid sunnitud taanduma ja 27. juunil alustati uuesti tööd. Tehases moodustati erikomisjon töötasude läbivaatamiseks.⁵¹ Andmed näitavad, et «Dvigateli» töölise palga ületasid 1916. a. juulis 90—120% võrra sama aasta jaanuarikuu taseme.⁵²

Töötasu suurendamine metalli- ja masinaehitustehastes, mis sõjaliste tellimustega olid üle koormatud, toimus enamasti kurnavate ületunnitööde ja tööliste ekspluateerimise suurendamise arvel.

Need ettevõtted, mis ei täitnud sõjalisi tellimusi, põrkasid sõja-aastail kokku suurte raskustega tooraine ja kütte saamisel. Olenevalt sellest tuli neil piirata tootmist, töötada vaheaegadega ja sageli lühendatud tööandalaga, töötasu neis oli märksa madalam sõjatehaste tööliste omast. Nii näiteks teenisid Balti Manufaktuuri töölised 1915. a. keskmiselt 317 rbl. 50 kop. aastas, «kaitse» otstarbel töötavas Fr. Krulli tehases aga 722 rbl.

⁴⁶ «Tallinna Teataja», 4. apr. 1916.

⁴⁷ «Tallinna Teataja», 20. okt. 1916.

⁴⁸ ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 13, l. 86.

⁴⁹ ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 13, l. 86.

⁵⁰ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 344, l. 7.

⁵¹ MRAKA (= NSV Liidu Riiklik Ajaloo Keskarhiiv Moskvas), f. ДП, 4. osak., s.-ü. 88—2 (1916. a.), l. 27.

⁵² ENSV RAKA, f. 218, nim. 2, s.-ü. 37, l. 440—443.

70 kop., Wiegandi masinaehitustehases 635 rbl. 50 kop. ja Noblessneri laevaehitustehases 969 rbl. 50 kop.⁵³

Töölise olukorra uurimiseks moodustatud komisjoni andmeil suurensid aga samal ajal töösturite sissetulekud 2—3-kordselt. Juba sõja esimestel päevadel kutsusid eesti kodanlikud tegelased ettevõtjaid üles kasutama sõda oma majanduslike positsioonide kindlustamiseks.⁵⁴ Töölise ekspluateerimisest ja sõjaviletsustest rikastuvad töösturid, kaupmehed ja igat liiki spekulandid seadsidki oma elu paremale järjele. «Tallinna Teataja» kirjutab 1915. a. oktoobris, et Tallinnas on märgata igasuguste luksusesemete müügi suurenemist. «On inimesi, kelle sissetulekud suurenevad. Rikkad võivad sõjaoludes päris hästi ära elada,» konstateerib kirjutise autor.⁵⁵

*

Raskused ja puudused, mida kannatasid töörahva hulgad, karjuv poliitiline ja majanduslik ebavõrdsus ning miljonite inimeste hukkumine sõjandril kutsusid rahvahulkades esile sügava rahulolematuse tsarismi poliitikaga. Bolševike ennastsalgav töö sõja põhjuse ja iseloomu selgitamisel aitas töölistel mõista, et nende igapäevase viletsuse põhjuseks on imperiaalistlik kodanlus ja tsarism, ning aktiveeris töölisi võitlusele tsaarivalitsuse vastu.

Eesti NSV Teaduste Akadeemia
Ajaloos Instituut

Saabus toimetusse
13. XI 1958

ОБ ЭКОНОМИЧЕСКОМ И ПОЛИТИЧЕСКОМ ПОЛОЖЕНИИ ПРОМЫШЛЕННЫХ РАБОЧИХ ГОР. ТАЛЛИНА В 1914—1917 гг.

А. Ю. Таккин

Резюме

В годы первой мировой войны продолжалось интенсивное развитие промышленности Таллина. Судостроительные и машиностроительные заводы были перегружены военными заказами и из года в год расширяли производство. Благодаря этому количество промышленных рабочих города возросло примерно с 15 тыс. до 27 тыс. человек, что составляло около 54% промышленных рабочих Эстонии. Высокой степени достигла концентрация промышленности. На предприятиях с числом рабочих более 1000 человек было занято около 86% рабочих города и на предприятиях с числом рабочих более 500 человек — около 96% рабочих. Основную массу промышленных рабочих Таллина составляли металлисты — более 23 тыс. рабочих города трудилось на металлообрабатывающих и машиностроительных заводах. Все это значительно повышало ударную силу таллинского пролетариата, являвшегося одним из боевых отрядов всероссийского рабочего класса.

Боясь революционных выступлений трудящихся, правительство стремилось с помощью военных законов как можно больше ограничить права рабочих. Таллин уже в первые дни войны был объявлен на осадном положении. В городе действовали военные суды и военная цензура. Деятельность рабочих организаций, особенно большевистской партии, жестоко преследовалась властями. Рабочие, занятые выполнением военных заказов, не имели права самовольно оставлять работу, предъявлять экономические требования.

Используя военные законы, предприниматели усилили эксплуатацию рабочих. Резко ухудшилось их материальное положение. Если к весне 1917 г. цены на предметы потребления и продукты питания выросли в Таллине, по сравнению с довоенными, в среднем на 490%, то заработная плата рабочих увеличилась за это же время на большинстве предприятий всего лишь на 150—200%.

Были введены обязательные сверхурочные работы, в результате чего рабочий день доходил до 14—16 часов. Ухудшились жилищные условия рабочих. В тесно заселенных

⁵³ ENSV RAKA, f. 206, nim. 1, s.-ü. 399, l. 42, 66, 82 ja 146.

⁵⁴ «Tallinna Teataja», 16. ja 19. juulil 1914.

⁵⁵ «Tallinna Teataja», 26. okt. 1915.

рабочих кварталах свирепствовали эпидемии. Усилилась эксплуатация женского и детского труда. Нужда заставляла жен и детей рабочих, призванных в армию, мириться с любой работой. Правительство разрешило применение женского и детского труда в ночное время и во всех без исключения отраслях промышленности.

Под влиянием все ухудшающихся жизненных условий рабочие Таллина, несмотря на военные законы, снова начали стачечную борьбу. Первые стачки произошли весной 1915 г. Большевики, несмотря на преследования властей, используя единственные сохранившиеся легальные рабочие организации — больничные кассы, — установили тесную связь с рабочими массами. Руководя стачками и ведя среди рабочих политическую работу, большевики поднимали широкие массы трудящихся на борьбу за свержение самодержавного строя и прекращение империалистической войны.

*Институт истории
Академии наук Эстонской ССР*

Поступила в редакцию
13 XI 1958

ÜBER DIE WIRTSCHAFTLICHE UND POLITISCHE LAGE DER INDUSTRIE- ARBEITER TALLINNS IN DEN JAHREN 1914 BIS 1917

A. Takkin

Zusammenfassung

In den Jahren des ersten Weltkrieges setzte sich in Tallinn die intensive Entwicklung der Industrie fort. 3 Schiffsbauwerfte und 1 Schiffsreparaturwerft, sowie mehrere Maschinenbauwerke waren mit Kriegsaufträgen überbürdet und steigerten von Jahr zu Jahr ihre Produktion. Infolgedessen stieg die Zahl der Industriearbeiter in Tallinn von 15 000 auf 27 000, was etwa 54% der Industriearbeiter ganz Estlands ausmachte.

Die Konzentration der Industrie erreichte einen hohen Grad. Betriebe mit mehr als 1000 Arbeitern beschäftigten nahezu 86% der gesamten Arbeiterschaft der Stadt; Betriebe mit mehr als 500 Arbeitern beschäftigten ca 96%. Metallarbeiter bildeten die überwiegende Mehrzahl aller Arbeiter Tallinns: mehr als 23 000 Arbeiter arbeiteten in der Metallbearbeitungsindustrie und in den Maschinenbauwerken. Es verstärkte dies alles die Stosskraft des Tallinner Proletariats, das einen der Kampftrupps des gesamten russischen Proletariats bildete.

Da die Regierung das revolutionäre Auftreten der Arbeiterklasse befürchtete, versuchte sie, die Rechte der Arbeiter durch Kriegsgesetze möglichst einzuschränken. Der Belagerungszustand wurde seit den ersten Kriegstagen verhängt. In Tallinn walteten Kriegsgerichte und wirkte die Kriegszensur. Die Tätigkeit der Arbeiterorganisationen, insbesondere der bolschewistischen Partei, wurde von den Behörden grausam verfolgt. Arbeitern, die an den Kriegsaufträgen arbeiteten, war es unter Androhung der Verschickung an die Front verboten, die Arbeit eigenmächtig zu verlassen oder irgendwelche wirtschaftliche Forderungen zu erheben. Die Kriegsgesetze erlaubten es den Unternehmern, die Ausbeutung der Arbeiter zu verstärken. Die materielle Lage der Arbeiter verschlechterte sich jäh. Während in Tallinn die Preise der Gebrauchsgegenstände und der Lebensmittel gegen Frühling 1917 im Vergleich zu der Vorkriegszeit durchschnittlich um 490% anstiegen, erhöhte sich der Arbeitslohn in derselben Zeitspanne in den meisten Betrieben um bloss 150—200%.

Obligatorische Überstundenarbeit wurde eingeführt. Der Arbeitstag dehnte sich auf 14—16 Stunden aus. Die Wohnungsverhältnisse der Arbeiter verschlechterten sich. In den dichtbewohnten Arbeitervierteln wüteten Epidemien. Die Ausbeutung der Frauen- und Kinderarbeit verschärfte sich. Die Not zwang die Frauen und Kinder der in die Armee einberufenen Soldaten, in jegliche Arbeit einzuwilligen. Die Regierung gestattete die Ausbeutung der Frauen und Kinder selbst während der Nachtschicht, und ebenso ihre Anstellung in allen Arbeitszweigen ohne jegliche Ausnahme.

Trotz der Kriegsgesetze nahmen die Arbeiter unter dem Druck der schlechter werdenden Lebensbedingungen wiederum den Streikkampf auf. Die ersten Streikausbrüche der Kriegsjahre fanden in Tallinn im Sommer 1915 statt. Die Bolschewiki nutzten die einzig bestehenden Arbeiterorganisationen — die Krankenkassen — aus und stellten trotz des behördlichen Druckes enge Beziehungen zu den Arbeitermassen her. Indem die Bolschewiki die Streiks und die politische Aktivität der Arbeiter förderten, mobilisierten sie grosse Arbeitermassen für den Kampf um den Sturz der Alleinherrschaft und um die Beendigung des imperialistischen Krieges.

*Institut für Geschichtsforschung
der Akademie der Wissenschaften der
Estnischen SSR*

Eingegangen
am 13. Nov. 1958